

Begin van het gedicht Beatrij, circa 1374. Collectie: Koninklijke Bibliotheek

BAUKJE BRATTINGA

Literatuurgeschiedenis vervult een belangrijke rol binnen het schoolvak Nederlands. Leerlingen maken kennis met ons culturele verleden en de esthetische waarde van historische teksten. De literaire teksten confronteren de leerlingen met de belevingswereld van mensen uit andere tijden, en die belevingswereld staat vaak ver af van hun huidige denkbeelden. Door deze confrontatie met andere perspectieven kan onderwijs in literatuurgeschiedenis historische bewustwording en blikverruiming bewerkstelligen. Zowel de literatuur als de geschiedenis zijn hierbij van belang.

De docenten van de vaksectie Nederlands van

Pantarijn MHV in Wageningen waren van mening dat het aangeboden onderwijs in literatuurgeschiedenis op school aan een herziening toe was. In de eerste plaats kwam uit een evaluatie met leerlingen uit vwo 4 naar voren dat ze het lezen van historische literatuur vermakelijk, maar ook weinig relevant vonden. Tijdens de lessen bestudeerden leerlingen theorie over de middeleeuwen en de renaissance, waarvan ze vervolgens een samenvatting schreven. Na het lezen van een gekozen werk uit een van beide tijdvakken maakten ze een werkstuk over de literaire kenmerken, waarna ze hun werk presenteerden. Leerlingen beoordeelden het programma als niet nuttig en niet interessant.

De docenten hadden hogere ambities met hun lite-

GENDER EN IDENTITEIT DOOR DE EEUWEN HEEN

Literatuurhistorisch redeneren in vwo 4

Om het onderwijs in literatuurgeschiedenis effectiever en betekenisvoller te maken heeft docent Nederlands Baukje Brattinga van Pantarijn MHV een lessenserie ontworpen rondom literatuurhistorisch redeneren. Tijdens de lessen maken leerlingen via historische, literaire teksten kennis met zienswijzen uit het verleden en onderzoeken ze aan de hand van een universeel thema de (dis)continuïteit van de geschiedenis.

ratuuronderwijs. Ze vonden dat het onderwijs in literatuurgeschiedenis in de eerste plaats zou moeten leiden tot het vergroten van historische bewustwording en het verruimen van het blikveld van leerlingen. Daarnaast vonden zij het waardevol dat leerlingen zouden samenwerken en onderling zouden spreken over literatuur. In het kader van mijn masteronderzoek voor de eerstegraadsopleiding Nederlands ging ik als een van de docenten van de vaksectie Nederlands met deze didactische uitgangspunten aan de slag en ontwierp een lessensreeks voor vwo 4 rondom literatuurhistorisch redeneren.

Bax en Mantingh (2018) stellen vast dat in de huidige lessen literatuurgeschiedenis de verschillende cultuurhistorische perioden veelal niet in verband worden

gebracht met de literatuur. Een literaire tekst is vaak anders dan de belevingswereld van de moderne lezer. Het is belangrijk voor het onderwijs om de historische, literaire teksten in hun context te plaatsen en de afstand met de culturele context van de leerlingen te onderzoeken. Om dit te bewerkstelligen hebben zij de didactische methode literatuurhistorisch redeneren opgezet (Bax & Mantingh, 2019), die is gebaseerd op het historisch redeneren van Van Drie en Van Bortel (2008).

Bij historisch redeneren zetten leerlingen geschiedkundige kennis in om fenomenen uit het heden en verleden te beschrijven, te vergelijken en te verklaren. De kennis wordt gebruikt om historische en recente gebeurtenissen te interpreteren. Bij het literair redeneren staat

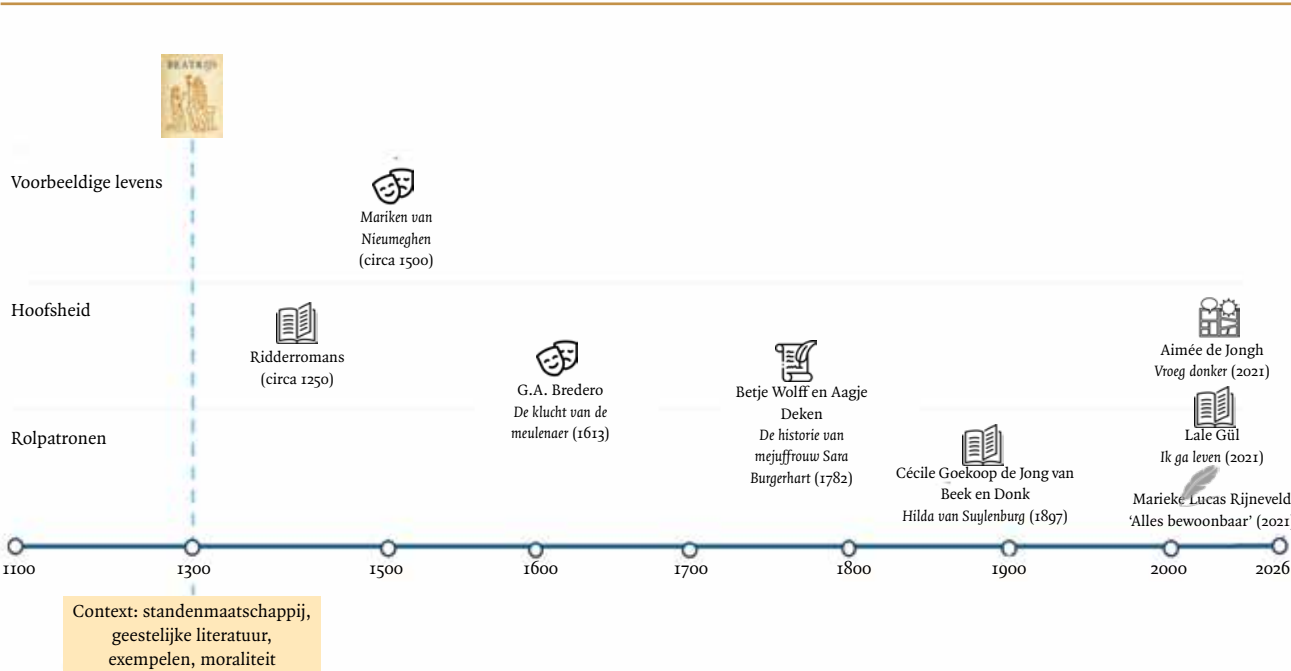
Leerlingen krijgen inzicht in de zienswijzen uit
meerdere historische perioden op het thema gender en
identiteit en de reflectie daarvan in literaire werken

kruispuntdenken centraal. Kruispuntdenken houdt in dat er vanuit een historisch, literair werk synchrone en diachrone verbanden worden gelegd. De synchrone verbanden verbinden de historische tekst met de cultuur- en literatuurhistorische context – dus op welke wijze de literaire tekst past bij de tijd waarin het is verschenen. Bij het leggen van diachrone verbanden wordt de centrale tekst vergeleken met teksten uit andere historische perioden die een vergelijkbaar thema hebben, een overeenkomstige literaire vorm vertonen, een vergelijkbaar politiek frame kennen of tot dezelfde stroming behoren. De thematische vergelijking van teksten uit verschillende historische perioden vergroot het inzicht in de (dis)continuïteit van de geschiedenis. Leerlingen ontdekken aan de hand van een universeel thema wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen de historische tijdvakken en het heden.

Lessenserie over Beatrijs

Deze methode komt tegemoet aan de didactische uitgangspunten die de vaksectie Nederlands van Pantarijn MHV voor ogen heeft, namelijk het vergroten van het historisch bewustzijn en het verruimen van het blikveld van leerlingen. De lessenserie voor vwo 4 gaat over de middeleeuwse tekst *Beatrijs*. Deze historische tekst is gekoppeld aan het universele thema gender en identiteit, waarin hoofsheid, voorbeeldige levens en rolpatronen een belangrijke rol spelen.

In het programma verbinden leerlingen literaire teksten uit diverse tijdvakken aan dit thema met als doel inzicht te krijgen in de (dis)continuïteit van de geschiedenis. Dit betekent dat leerlingen inzicht krijgen in de zienswijzen uit meerdere historische perioden op het thema gender en identiteit en de reflectie daarvan in literaire werken. Hierdoor ontdekken zij de verschillen

Figuur 1. Kruispuntenmodel Beatrijs

Hoe zou Beatrijs ons gedrag beoordelen?
Wat zou ze goedkeuren en wat zou ze afkeuren?

en overeenkomsten tussen historische perspectieven en hun eigen hedendaagse zienswijze. Naast het vergroten van het historisch bewustzijn kan het in contact komen met deze nieuwe perspectieven blikverruimend werken. In figuur 1 zijn de literaire werken uit deze lessenserie schematisch weergegeven conform de didactiek (Bax & Mantingh, 2019).

Programma

Tijdens de eerste les wordt de kennis over de middeleeuwen opgefrist. Kenmerkende begrippen, zoals de *standenmaatschappij*, de *wereldlijke macht* en *moraliteit*, worden klassikaal besproken. Ook de literatuur uit deze periode – de ridderroman en exemplen – komt aan bod. De leerlingen bouwen zo een relevante kennisbasis op over de middeleeuwen als historische context van *Beatrijs*. Na de uitleg lezen de leerlingen een hertaling van het historische werk *Beatrijs*. Ze moeten de tekst voor de tweede les volledig hebben gelezen.

In de tweede en derde les gaan de leerlingen in groepjes van vier onderzoek doen naar de contextuele begrippen *hoofsheid* en *voorbeeldige levens*. Hierbij mogen ze een keuze maken voor een van beide begrippen. Met behulp van aangereikte literaire en niet-literaire bronnen onderzoeken de leerlingen *Beatrijs* en fragmenten van andere literaire teksten en genres uit dezelfde periode op de contextuele begrippen. Dit doen ze aan de hand van docentgestuurde opdrachten (zie het tekstkader hiernaast voor enkele voorbeelden). Door deze opdrachten leggen de leerlingen synchrone verbanden. Ze plaatsen de tekst in de cultuurhistorische periode en worden zich bewust van verschillen en overeenkomsten tussen toen en nu. Naast dit contextuele onderzoek brengen de leerlingen *Beatrijs* ook expliciet in verband met het centrale thema. Ze kijken bijvoorbeeld naar de verwachtingen van de middeleeuwse mens ten opzichte van het gedrag van mannen en vrouwen en hoe de rolverdeling eruitzag. En ze onderzoeken in hoeverre het verhaal past bij deze opvatting. Tevens kijken de leerlingen naar de huidige tijd: Hoe zou Beatrijs ons gedrag beoordelen? Wat zou ze goedkeuren en wat zou ze afkeuren?

Hoofsheid

- Geef twee voorbeelden waaruit blijkt dat de jongeman zich hoofs gedraagt. Geef ook twee voorbeelden waaruit blijkt dat hij zich niet hoofs gedraagt.
- Een ander genre uit de middeleeuwen is de ridderroman. Op welke wijze komt het hoofse thema terug in deze verhalen? Welke verschillen en overeenkomsten zie je tussen hoofsheid in de ridderroman en hoofsheid in *Beatrijs*?
- Leg uit of hoofsheid in de huidige tijd nog net zo belangrijk is als in de middeleeuwen.

Voorbeeldige verhalen

- *Beatrijs* wordt een Marialegende of exempl genoemd. Leg uit wat dit genre inhoudt. Noem twee fragmenten waarin dit genre expliciet naar voren komt.
- *Mariken van Nieuwmechelen* is een verhaal binnen hetzelfde genre. Lees over dit verhaal en benoem overeenkomsten en verschillen met *Beatrijs*.
- Welke rol speelt het geloof in het hedendaagse leven? In hoeverre verschilt dit met de middeleeuwen? En welke overeenkomsten zijn er?

Tijdens de vierde les presenteren de groepjes hun belangrijkste contextuele bevindingen. De docent zorgt in een eerdere les voor een evenredige verdeling van de begrippen, zodat alles aan bod komt. De doelen van de presentatie zijn om de leerlingen te laten leren van elkaar en een beroep te doen op de spreekvaardigheid van leerlingen.

In de vijfde en zesde les wordt *Beatrijs* in een diachron kader geplaatst. Dit houdt in dat de historische tekst en het thema gender en identiteit in verband worden gebracht met literaire teksten uit andere tijdvakken. Als eerste komen de teksten en de historische perioden vóór 1900 aan bod. De kenmerken van de renaissance, de verlichting en de negentiende eeuw worden klas-sikaal besproken om de kennisbasis van leerlingen te vergroten. Ook komen er literaire teksten en auteurs uit deze tijdvakken voorbij. Daarna kiezen de leerlingen een van de volgende historische werken die ze gaan bestuderen: *De klucht van de meulenaer* van G.A. Bredero (1613), *De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart* van Betje Wolff en Aagje Deken (1782) of *Hilda van Suylenburg* van Cécile Goekoop de Jong van Beek en Donk (1897). Tijdens het onderzoek lezen ze door de docent geselecteerde fragmenten uit het gekozen werk en bestuderen ze de tekst en de historische periode aan de hand van opdrachten. Een voorbeeldopdracht bij *De klucht van de*

meulenaer is: Welke les zou de zeventiende-eeuwse mens kunnen leren uit het verhaal? Wat vind je van de handelingen van verschillende personages? Gedragen ze zich welgemanierd (hoofs)? Of bij *De historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*: Lees brieven 36, 39 en 40. Wat vind je van het gedrag van Willem ten opzichte van Sara? Waar probeert Anna Sara op te wijzen? Welke overeenkomsten en verschillen zie je tussen het gedrag van de personages en jouw eigen vriendenkring? De verschillen en overeenkomsten binnen het thema gender en identiteit die leerlingen ontdekken tussen het gekozen historische verhaal en *Beatrijs* worden weergegeven in een venndiagram (zie figuur 2).

In les zes staan de moderne teksten centraal. De groepjes kiezen een literaire tekst die ze met behulp van opdrachten gaan bestuderen: enkele geselecteerde fragmenten uit *Ik ga leven* van Lale Gül (2021), het gedicht ‘Alles bewoonbaar’ van Marieke Lucas Rijneveld (2021) of de graphic novel *Vroeg donker* van Aimée de Jongh (2021). Een voorbeeldopdracht bij *Vroeg donker* is: In hoeverre zie je de eenentwintigste-eeuwse opvatting over mannen en vrouwen terug? Welk gedrag van Iris en Matteo zou *Beatrijs* goedkeuren en welk gedrag zou ze afkeuren? Of bij *Ik ga leven*: Gedraagt de hoofdpersoon zich juist wel of juist niet welgemanierd (hoofs)? Zou het verhaal ook in een andere historische periode, zoals de middeleeuwen,

passen? De ontdekte verschillen en overeenkomsten worden ook in het venndiagram verwerkt. Na de zesde les hebben de groepjes dus een venndiagram gemaakt waarin drie teksten zijn verwerkt: *Beatrijs*, een historische tekst voor 1900 en een moderne tekst. Dit geeft hun inzicht in de verschillen en overeenkomsten rondom het centrale thema door de eeuwen heen.

In de laatste les schrijven de leerlingen individueel een eindverslag waarin de volgende hoofdvraag centraal staat: waarom zouden we een werk als *Beatrijs* in onze moderne tijd nog lezen? Ze reflecteren op het centrale thema gender en identiteit en de mate waarin dit terugkomt in de door hen gekozen historische en moderne teksten. Ze onderbouwen hun verhaal met de bevindingen uit voorgaande lessen. Naast het reflecteren op de inhoud van het programma wordt er een beroep gedaan op de schrijfvaardigheid en de argumentatieve vaardigheden van leerlingen.

Onderzoek

Flankerend aan de lessenreeks is ook onderzocht in hoeverre de didactiek literatuurhistorisch redeneren bijdraagt aan effectief en betekenisvol literatuurgeschiedisonderwijs. Met vragenlijsten en interviews zijn 132 leerlingen uit vwo 4 bevestigd naar hun mening over de nieuwe lessenreeks. Door het bestuderen van de leerresultaten (presentatie, venndiagram en eindverslag) is er inzicht gekregen in de wijze waarop leerlingen hebben geredeneerd. Er werd onderzocht in welke mate leerlingen de teksten en bronnen begrepen, analyseerden en interpreteerden om thematische verbanden te leggen tussen literaire teksten uit verschillende historische perioden en deze te verbinden met hun cultuurhistorische context. Zijn deze elementen van de didactiek succesvol toegepast door leerlingen?

De onderzoeksresultaten laten zien dat leerlingen succesvol hebben geredeneerd. Een meerderheid van de leerlingen kon binnen het centrale thema verschillen en overeenkomsten benoemen tussen het verleden en het heden. Uit de leerresultaten bleek dat leerlingen verbanden konden leggen tussen de literaire teksten en de contextuele begrippen uit de cultuur- en literatuurhistorische periode en dat ze dat ook deden tussen de teksten uit verschillende perioden binnen het thema gender en identiteit.

Uit de leerresultaten bleek dat leerlingen verbanden konden leggen tussen de literaire teksten en de contextuele begrippen uit de cultuur- en literatuurhistorische periode

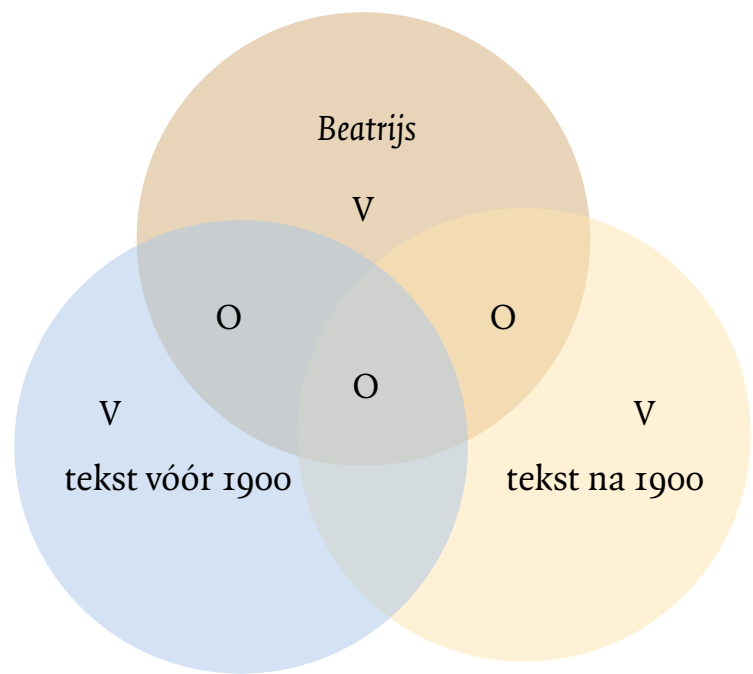
Daarnaast waardeerden de leerlingen de lessenserie positief. Ze vonden de lessen activerend, interessant en gevarieerd. Ook de creativiteit, een eigen draai kunnen geven en het samenwerken werden positief gewaardeerd. Ze vonden dat het centrale thema aansloot bij hun ontwikkeling en bij het verkrijgen van nieuwe perspectieven. De docenten Nederlands van vwo 4 hebben tijdens de lessen een positieve werkhouding gezien bij leerlingen, die actief en zelfstandig aan de slag gingen met de opdrachten.

Tot slot

Literatuurgeschiedenis is een essentieel en uniek onderdeel van het schoolvak Nederlands. Literatuur confronteert leerlingen met andere denkbeelden, waarbij de geschiedenis een belangrijke voorwaarde is om vanuit een historisch perspectief naar het heden te kijken. De historische, literaire teksten confronteren leerlingen met wereldbeelden uit andere tijden, wat hun historisch bewustzijn vergroot. Door vanuit een universeel thema de verschillen en overeenkomsten tussen het verleden en het heden te ontdekken wordt hun blik verruimd. Vanwege de geconstateerde effectiviteit en de positieve waardering door leerlingen heeft de ontworpen lessenreeks een vaste plek gekregen in het curriculum van vwo 4 van Pantarijn MHV in Wageningen. ■

LITERATUUR

- Bax, S., & Mantingh, E. (2018). Een web van twintigste-eeuwse literatuur: Naar een didactiek voor literatuurgeschiedenis van de twintigste eeuw. *Nederlandse Letterkunde*, 23(3), 257–286.
- Bax, S., & Mantingh, E. (2019). Tjeempie! ‘Wat zou er zijn met die moderne schrijvers?’: Literatuurhistorisch redeneren met Liesje in Luiletterland. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135(2), 100–127.
- Drie, J. van, & Bostel, C. van. (2008). Historical reasoning: Towards a framework for analyzing students’ reasoning about the past. *Educational Psychology Review*, 20(2), 87–110.

Figuur 2. Venndiagram *Beatrijs*.
O – overeenkomsten literaire werken en historische perioden; V – verschillen literaire werken en historische perioden